

Міністерство освіти
і науки України
Київський національний
університет
імені Тараса Шевченка
Інститут конкурентного
суспільства

Теоретичні та прикладні питання економіки

Випуск 15

Київ – 2008

Збірник наукових праць

ЗМІСТ

Ю.І. Єхануров. Конкурентоспроможність економіки України: проміжні підсумки та найближчі перспективи	5
П.С. Єщенко. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах невизначеності моделі економічного розвитку	10
К.М. Ляпіна, Д.В. Ляпін, І.А. Підлуська. Підвищення конкурентоспроможності країни шляхом проведення консультацій з бізнес-асоціаціями на прикладі досвіду Європейського Союзу	17
І.Й. Малий, Г.А. Грецька, Р.І. Малий. Плюралістичне розуміння конкуренції	25
З.С. Варналій. Інноваційна складова конкурентоспроможності української економіки	32
Н.П. Гончарова. Інноваційна парадигма економічного зростання: сутність та механізми впливу на зміцнення економіки	37
Г.А. Хацкевич, А.Б. Гедранович, Б.А. Гедранович. Построение индексів конкурентоспособности вузов с помощью DEA-методологии	47
П.Г. Солом'янюк. Посткапітал: методологічні підходи до дослідження	56
В.О. Єгоров. Державне стратегічне управління і конкурентоспроможність національної економіки	62
А.І. Акмасв, В.М. Белозерцев. Оцінка перспектив функціонування вугледобувних підприємств в умовах відкритої економіки	70
А.А. Садеков, О.Ю. Гусєва. Методичний підхід до оцінки готовності підприємства до впровадження змін	81
Л.І. Воротіна. Соціальна відповідальність підприємств малого бізнесу в конкурентному середовищі	87
О.В. Гаврилюк. Глобальна конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість України: еволюція та доміанти	91
В.О.Сизоненко. Глобалізаційний контекст інноваційної компоненти конкурентоспроможного розвитку України	100
В.Ю. Шевченко. Міжнародні фактори конкуренції на національному банківському ринку ..	107
Ю.Б. Іванов, А.А. Пилипенко. Інтеграція суб'єктів господарювання як фактор забезпечення їх конкурентоспроможності	113
А.О. Задоя, О.І. Галась, Д.Б. Круцяк. Валютний курс та проблеми зовнішньоторговельної діяльності	121
В.І. Кириленко, Л.М. Кириленко. Механізми регулювання інвестиційної діяльності в системі гарантування економічної безпеки	127
Г.В. Козаченко. Дезорганізація діяльності підприємства як чинник його конкурентоспроможності	133
О.М. Тищенко, М.О. Кизим, О.Ю. Іванова. Проблеми формування конкурентних переваг підприємства	141
І.О. Александров, О.В. Половян, М.Ю. Тарасова. Підходи до реалізації принципів сталого розвитку в охороні транскордонних водних ресурсів	153
Л.І. Максимів, М.В. Дзяма. Теоретичні підходи і практичні аспекти побудови інтегрованих систем екологічного менеджменту на промислових підприємства	164

Д.О. Баюра. Формування механізмів корпоративного управління в Україні.....	171
Н.І. Гражевська. Роль держави у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації.....	178
С.Ю. Игнатьев. Маркетинг территории как инструмент повышения конкурентоспособности региона.....	186
І.О. Кузнєцова. Аналіз структури національного ринку зерна.....	194
Г.М. Филко. Проблеми гармонізації конкурентної та промислової політики в Україні в умовах глобалізації.....	203
В.Е. Хаустова. Влияние процессов слияний и поглощений компаний на их конкурентоспособность.....	212
А.О. Ходжаян. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності з позицій ефективного розвитку економічних систем.....	220
Т.Г. Затонацька. Стратегічні орієнтири бюджетної політики щодо бюджетних інвестицій.....	230
Л.А. Мартинюк. Малі підприємства України: реалії та перспективи функціонування.....	241
О.І. Гарафонова. Менеджмент якості – запорука забезпечення конкурентоспроможності сучасного підприємства.....	247
М.Я. Яструбський, С.С. Бобурчак. Реалії та перспективи інноваційного поступу України.....	253
З.І. Галушка. Організаційна культура підприємства як чинник соціалізації бізнесу.....	262
О.М. Гончарова. Конкурентоспроможність металургійних підприємств як фактор стратегічного розвитку національної економіки.....	268
О.В. Євтушевська. Вдосконалення внутрішньокорпоративних відносин в економіці України.....	275
С.Г. Батажок. Соціальне партнерство як умова суспільної стабільності і забезпечення конкурентоспроможності економіки України.....	280
Ю.Ю. Дяченко, Т.О.Королюк. Функціональна роль фондових бірж у формуванні конкурентоспроможного середовища.....	288
Р.Л. Карпінський. Ризик як складова підприємницької діяльності.....	294
Н.Е. Левданская. Преференциальный ресурс как продукт реализации институциональной функции государства.....	300
Н.О. Маросіна. Конкурентоспроможність підприємств космічної галузі України.....	307
Н.В. Петришина. Функціонування та зміна ролі держави в ринкових умовах: проблеми конкурентоспроможності та усупільнення.....	315
М. Рега. Бізнес-асоціації в Україні як суб'єкти регуляторної політики та конкурентоздатність національного підприємництва.....	322
М.І. Сінковський. Реінжиніринг як спосіб вдосконалення системи управління промисловими підприємствами.....	329
Н.В. Савчук. Інтернет-послуги – фактор підвищення конкурентоспроможності національних компаній.....	334
Т.О. Стеценко. Посилення ефективності соціально-економічного захисту працюючих в умовах загострення конкуренції на ринку праці.....	340

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЗМІНА РОЛІ ДЕРЖАВИ В РИНКОВИХ УМОВАХ: ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА УСУСПІЛЬНЕННЯ

У статті здійснено аналіз функціонування та реструктуризації ролі держави в економіці країни. Розглянуто проблеми конкурентоспроможності економіки. Автор дослідив процес усупільнення виробництва та його розвиток в умовах ринкової трансформації економічних відносин.

In the article the functional and the restructure role of the state in the country's economy has been analyzed. The problems of economy's competitiveness are considered. The author researched the process of the socialization of production and its development in conditions of economic relations transformation.

Стратегічними завданнями економіки України є утвердження України як конкурентоспроможної високотехнологічної держави, здійснення прогресивних структурних перетворень в економіці, поглиблення її європейської інтегрованості, удосконалення ринкових інститутів, формування сильної держави та активізація її функції.

Нормативним підґрунтям подальшого економічного розвитку України є "Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. "Шляхом європейської інтеграції"". Сутність стратегії полягає у визначенні чітко окреслених, науково обґрунтованих завдань остаточного виведення економіки на траєкторію гарантованого зростання через посилення дієздатності держави та дальше поглиблення ринкових реформ. Стратегія спрямована на утвердження європейських принципів та механізмів соціально орієнтованої структурно-інноваційної моделі економічного розвитку. Зрештою, йдеться про глибоку модернізацію української економіки, підвищення її конкурентоспроможності, що має стати визначальною передумовою реалізації складних завдань сталого розвитку, що визначаються світовим співтовариством як стратегія розвитку в XXI столітті[11,с.13].

Проблема економічної ролі держави досить яскраво просліджується в історії економічних учень. Із останніх видань в цій галузі особливої уваги заслуговує фундаментальна праця за редакцією професора В.Д.Базилевича, яка отримала державну премію[5]. Наукові уявлення про державу зародилися ще у Стародавньому світі (Арістотель, Платон). Великий внесок у дослідження ролі держави внесли К.Маркс, Ф.Енгельс, Дж.М.Кейнс, П.Самуельсон та інші фундатори (послідовники) економічних шкіл. Різні аспекти проблеми, що розглядається, досліджуються в роботах вітчизняних науковців, серед яких Л.І. Загайнов, Н.В.Чорноголовкін та Л.І. Каск. Питаннями економічної ролі держави на сучасному етапі займаються такі вчені – економісти, як Абалкін Л., Мочерний С.В., Семюелсон П., Стігліц Дж., Шамхалов Ф.,Аніловська Г.Я., Бірюков О.А., Сафронов С.А., Дмитриченко Л.І. та ін.

Проблемам описання сутності усупільнення виробництва присвятили свої дослідження багато вітчизняних учених: В.П.Комаревська, В.І.Михайлов, Н.І.Вакулєнко, А.Ф.Крикун, А.У.Уразов, Ю.Жданов та ін.Серед сучасних дослідників визначними є: С.В. Мочерний, А.А.Чухно, А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, Ю.К.Зайцев та інші.

В науковій літературі повсюдно переосмислюються роль і місце держави в здійсненні трансформаційних процесів. На попередньому етапі реформ здійснювався демонтаж (через механізми лібералізації) державно-адміністративної системи управління. Нині ставиться нова мета - утвердження ринкової економіки та сильної держави, активізація її регулюючої функції і водночас здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила б ринковий вектор розвитку, надала б йому більшої орієнтації на кінцевий результат.

Економічна роль держави визначається способом виробництва і проявляється в процесі його розвитку. Саме тому, однією з основних проблем економічної теорії, яку класики марксизму-ленінізму ставили у ряд фундаментальних, є проблема усупільнення виробництва, яка не втрачає актуальності впродовж декількох тисячоліть.

У західному «економіксі», що відображає специфіку ринково-капіталістичної системи, зміст економічної діяльності держави зводиться: по-перше, в основному до обслуговуючої й похідної ролі, до забезпечення умов функціонування ринкової організації економіки; по-друге, до виробництва особливого виду товарів і послуг, які не виробляються у приватному секторі, — «суспільних товарів і послуг»[6, с.94].

У марксистському напрямку економічна діяльність держави розглядається, по-перше, як зміст історичної форми суспільної (у масштабі суспільства) організації виробництва й споживання; і, по-друге, як визначальний сектор в економічній системі в цілому.

Економічна роль держави комплексно розкривається у таких її основних функціях як: 1)національно-демократичне економічне планування; 2)здійснення через центральний банк єдиної грошово-кредитної політики; 3) проведення регіональної політики, тобто забезпечення рівномірного розвитку регіонів країни, планомірного розвитку продуктивних сил у межах цих регіонів, отже, усього господарського комплексу та ін[3, с.197].

За своїм змістом функції сучасної держави є сукупністю дій держави, які спрямовані на створення та утвердження ринкових відносин.А оскільки Україна тільки нещодавно отримала статус країни з ринковою економікою, то на сучасному етапі свого розвитку їй необхідно:створити якісно нову модель економіки;визначити межі втручання держави в економіку;активізувати сили суспільства та надати їм право участі у розв'язанні найважливіших соціально-економічних проблем(розвиток інститутів громадянського суспільства).

Ми погоджуємось з А.Гальчинським стосовно того, що в сучасному світі держава втрачає свою традиційно визначальну функцію — функцію забезпечення економічного зростання. Ефективнішим суб'єктом відповідної функції стають транснаціональні корпорації, яким держава лише заважає. Вчений не називає процеси девальвації економічної функції «ерозією» держави загалом. Насправді відбувається функціональна реструктуризація держави — витіснення (поки що — послаблення) її економічних преференцій і набуття пріоритетності гуманітарними прерогативами. Це повною мірою кореспондується з логікою сучасного цивілізаційного процесу, відповідно до якої місце людини в тій чи іншій суспільній ієрархії перестає визначатися суто економічними та матеріальними постулатами. Ці постулати відсуваються на задній план суспільних відносин. Натомість знання та інформація,

безпосереднім носієм яких є людина, набувають статусу основної форми багатства суспільства, його базового виробничого ресурсу[1,с.116].

На нашу думку, одним з визначальних факторів підвищення ролі держави в економіці країни є усупільнення виробництва. Це об'єктивний процес розвитку суспільного характеру виробництва, що виявляється в поглибленні суспільного поділу праці, посиленні взаємозв'язку і взаємозалежності економічно відособлених господарських одиниць, галузей і сфер народного господарства. Слід зазначити, що в нинішніх умовах злиття розрізаних та відособлених процесів виробництва дрібних виробників в один суспільний продуктивний процес зумовлює суспільний зв'язок між виробниками, який постійно зміцнюється, внаслідок чого виробники стають одним цілим. Інакше кажучи, усупільнення виробництва – також невід'ємна складова сучасного розвитку національного господарства, посилення його конкурентних переваг.

Формування конкурентоспроможної економіки характерно для всіх етапів розвитку суспільства і є загальноісторичним процесом. Власне кажучи, цей процес відображає об'єктивну, постійно прогресуючу тенденцію. На цій підставі наукові дослідники розглядали зростання зазначених тенденцій як об'єктивний закон суспільного розвитку[4,с.53-54], інші – як загальний економічний закон, що відбиває причинно-наслідкові зв'язки в умовах і способах з'єднання речових й особистих факторів виробництва, у характері взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин[7,с.229; 10,с.107].

У цьому сенсі важливо визнати, що в умовах ринкової трансформації економічних відносин не втрачає своєї суспільної ваги процес усупільнення, який є однією з найважливіших об'єктивних закономірностей розвитку суспільного виробництва. Він характеризується розширенням і поглибленням економічних зв'язків у праці, у всьому суспільному виробництві на основі поділу й кооперації праці.

Сутність усупільнення можна розкрити лише через аналіз процесу розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, що постійно й безупинно здійснюється в різних соціально-економічних системах. При цьому умовою виникнення й здійснення усупільнення є поява й розвиток спільної участі багатьох людей у тому самому процесі виробництва.

На ранніх етапах людського суспільства процес праці здійснювався в основному окремими індивідуумами, однак і тоді він відбувався в суспільстві й завдяки суспільству. Ця найпростіша форма усупільнення дозволяла лише концентрувати працю багатьох індивідів на виконанні різних видів робіт. У міру подальшого розвитку процесу виробництва, удосконалення знарядь праці залежність людей один від одного посилюється, і їхня спільна праця набуває усе більш суспільного характеру. Це виражається в тому, що в процесі праці виникають певні відносини людей між собою. Відносини людей до природи утворюють матеріальну основу суспільного виробництва, а відносини людей між собою - його суспільно-економічну основу, де усупільнення виробництва виражається насамперед як усупільнення праці.

Процес усупільнення характеризується розвитком суспільного характеру виробничої діяльності в умовах різних форм спільної праці, а «спільна праця припускає безпосередню кооперацію індивідуумів»[9,с.116].

Рівень усупільнення виробництва характеризує економічну зрілість суспільства, свідчить про вдосконалення продуктивних сил, про зміни в технічному базисі виробництва, що супроводжуються переворотами в функціях робітників й у суспільних комбінаціях процесу праці[8, с.498].

Усупільнення виробництва - об'єктивний закономірний процес розвитку суспільного характеру виробництва, який виражається подальшим вдосконаленням знарядь праці, ростом продуктивних сил і масштабів виробництва, поглибленням суспільного поділу праці. Спеціалізація та кооперування виробництва посилюють зв'язок і взаємозалежність між окремими виробниками, багато розрізаних виробництв зливаються в один суспільний процес виробництва.

Усупільнення виробництва має історичний характер свого розвитку. Усупільнення виробництва відбувається на основі різних форм власності. В колишньому СРСР цей процес відбувався на основі націоналізації усіх основних засобів виробництва в промисловому та сільськогосподарському виробництві і створення державної (суспільної) форми власності. Такий прискорений процес усупільнення виробництва мав свої позитивні і негативні сторони. Індустріалізація призвела до створення великого машинного виробництва, в усіх галузях народного господарства і особливо в промисловості. Почали працювати величезні гіганти.Такий же процес відбувався в сільськогосподарському виробництві. Але світова практика показала, з одного боку, деяку їх перевагу (наприклад, в період Великої Вітчизняної війни), з іншого - негативну роль. Досвід засвідчив неспроможність і шкідливість політики гігантоманії як в промисловому, так і в сільськогосподарському виробництві(напр., масштабні викиди промислових відходів).

Основний недолік такого усупільнення виробництва - суб'єктивістські, волюнтаристські методи проведення, ігнорування дії економічних законів, централізація управління. Світова практика підтвердила, що в період розвитку НТР найбільш раціональними оптимальними є середні виробництва, де можна швидко і з мінімальними затратами здійснити структурну перебудову, створити гнучі виробництва[2,с.600-601]. Але, на нашу думку переваги великого виробництва неминучі.

За Економічною енциклопедією під редакцією С.В.Мочерного, усупільнення виробництва — об'єктивний процес розвитку суспільного характеру виробництва, що виявляється в поглибленні суспільного поділу праці, посиленні взаємозв'язку і взаємозалежності економічно відособлених господарських одиниць, галузей і сфер народного господарства. Як зазначалось вище, усупільнення виробництва має історичний характер, оскільки відображає рівень розвитку продуктивних сил, техніко-економічних та організаційно-економічних відносин (загалом технологічного способу виробництва).

З огляду на те, що суспільний поділ праці існує в трьох основних формах (загальна — поділ суспільного виробництва на промисловість, сільське господарство, сферу матеріального та нематеріального виробництва; часткова — поділ кожної з цих сфер на окремі комплексні галузі; одинична — поділ праці всередині окремого підприємства), під впливом розвитку продуктивних сил він здійснюється впродовж усього періоду існування людської цивілізації. Так, перші два великі суспільні поділи праці (відокремлення скотарських племен від землеробськихі ремесла від рільництва) відбулися за первіснообщинного ладу, зародкових форм набув частковий поділ праці та одиничний (поділ всередині багатofункціональних поселень, в яких зосереджувалися житлові,

господарські й виробничі комплекси). За рабовласницького ладу відбувся третій великий суспільний поділ праці — відокремлення торгівлі від виробництва. В сільському господарстві (в межах часткового поділу праці) з'явилося зрошувальне (канали, іригаційні споруди тощо) рільництво. Усуспільнення виробництва в усіх трьох докапіталістичних формаціях здійснювалося за технологічного способу виробництва, заснованого на ручній праці. Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. зароджується новий технологічний спосіб виробництва, що базується на машинній праці. У 30-х XX ст. у деяких розвинутих країнах, зокрема у США, відбувся четвертий великий суспільний поділ праці — виокремлення сфери нематеріального виробництва (сфери послуг — освіти, охорони здоров'я, науки та ін.). Після 30-х рр. XX ст. провідною формою суспільного поділу праці стали подетальна й поопераційна форми одиничного поділу праці, а їхньою матеріальною основою — комплексна механізація та автоматизація. З середини 50-х р. XX ст. формується новий технологічний спосіб виробництва, заснований на автоматизованій праці. Усуспільнення виробництва виявляється в посиленні тенденції до концентрації виробництва, планомірності розвитку, позаринкових форм зв'язку (безпосередньо суспільної форми), масштабів свідомого регулювання економіки.

Конкретними формами вияву усуспільнення виробництва на макрорівні в межах національного господарства є: збільшення маси засобів праці та їх ускладнення; концентрація й централізація засобів виробництва на великих підприємствах; концентрація виробництва; підвищення загальноосвітнього, професійного та культурного рівнів працівників, їх організованості й свідомості; посилення їх міграції та зростання потреб; концентрація наукових досліджень і розробок на підприємствах, зосередження процесу технічних винаходів і вдосконалень; зростання розмірів і збільшення питомої ваги великих підприємств у кожній галузі, посилення контрастних відносин між ними і дрібними та середніми підприємствами; організація спільних підприємств, виникнення промисловоторгових комплексів; обмін патентами, ліцензіями, науково-технічною інформацією між великими підприємствами та ін. Формами вияву усуспільнення виробництва на макрорівні є: збільшення кількості галузей і посилення взаємозв'язків між ними; державне регулювання, програмування та прогнозування економіки; розвиток національного ринку; національне економічне планування. В Україні в 90-х XX ст. рівень усуспільнення виробництва істотно знизився на макро- і мікрорівні, що виявилось у руйнуванні державного управління економікою, подрібненні великих підприємств, у послабленні взаємозв'язків між галузями (внаслідок значної їх руйнації) та ін.

В Україні в 90-х рр. XX ст. рівень усуспільнення виробництва істотно знизився, як на макро- так і на мікрорівні, що виявилось у руйнуванні державного управління економікою, подрібненні великих підприємств, у послабленні взаємозв'язків між галузями та ін. [3, с.776-777].

Поглиблення суспільного поділу праці, спеціалізації виробництва обумовило процеси його концентрації, кооперації праці, зростання рівня усуспільнення виробництва.

Зростання суспільного характеру виробництва долає певною мірою вузькі межі індивідуальної приватної власності. Поряд з нею виникають колективна, акціонерна, кооперативна, державна та інші форми.

Об'єктивно зростання рівня усуспільнення є незаперечним фактором. З огляду на історичний досвід слід зазначити, що капіталізм вільної конкуренції переріс у свою вищу -

монополістичну стадію, у першій половині ХХ ст., підкорив буржуазну державу і переріс у державно-монополістичний капіталізм. Цей процес виявився таким незаперечним, що багато економістів, посилаючись на зростання концентрації виробництва і праці, теоретично обґрунтували тенденцію до неухильного зростання усупільнення виробництва, оголосивши її універсальним соціологічним законом для всіх рівнів суспільного розвитку, який набирає особливої сили після промислового перевороту, з розвитком індустріального виробництва. Тому державно-монополістичний капіталізм трактувався як матеріальна передумова для переходу до соціалізму. Виходячи з цієї універсальної закономірності і саме становлення соціалізму уявлялося як перетворення засобів виробництва у державну, загальнодержавну власність шляхом націоналізації засобів виробництва, а суть його як з огляду на продуктивні сили, так і на виробничі відносини, зводилася до загальнонародного усупільнення виробництва, якому, мовляв, цілком відповідає загальнонародне привласнення засобів виробництва.

Усупільнення у загальнодержавних масштабах виявилось суто формальним, не відбивало реальних потреб розвитку продуктивних сил, а загальнонародна власність стала джерелом безгосподарності, безвідповідальності, приниження людини та її ролі у суспільно-економічному розвитку [12, с.108].

Значення поглибленого вивчення та розробки даної проблеми визначається кількісними та якісними змінами в розвитку процесу усупільнення, посиленням його впливу на ріст ефективності суспільного виробництва, посиленням тісноти зв'язків між ланками економіки, вирішення найбільш актуальних проблем ринкової економіки, реалізацію можливостей економіки, які постійно зростають. Підвищення рівня усупільнення виробництва, яке досягається завдяки створенню виробничих об'єднань, розширює коло функцій, які виконує держава та все більше підпорядковує їх задачам посиленню безпосереднього суспільного характеру виробництва.

Отже, процеси розвитку продуктивних сил, усупільнення виробництва, соціально-економічних відносин викликають до життя трансформаційні зміни у природі держави, системі її функцій, призводять до зростання її ролі у відтворенні ринкового середовища на якісно новій, соціально орієнтованій основі. З усього цього можна зробити висновок, що, з підвищенням рівня усупільнення виробництва роль держави зростає.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо:

1) Поглиблення суспільного поділу праці та спеціалізації виробництва обумовило процеси його концентрації, кооперації праці, зростання рівня усупільнення виробництва. Зростання суспільного характеру виробництва долає певною мірою вузькі межі індивідуальної приватної власності. Поряд з нею виникають колективна, акціонерна, кооперативна, державна та інші форми;

2) суспільний поділ праці існує в трьох основних формах: загальна — поділ суспільного виробництва на промисловість, сільське господарство, сферу матеріального та нематеріального виробництва; часткова — поділ кожної з цих сфер на окремі комплексні галузі; одинична — поділ праці всередині окремого підприємства. Під впливом розвитку продуктивних сил він здійснюється впродовж усього періоду існування людської цивілізації;

3) у ринкових умовах відбувається функціональна реструктуризація держави — витіснення (поки що — послаблення) її економічних прерогатив і набуття пріоритетності гуманітарними прерогативами. Це повною мірою кореспондується з логікою сучасного

цивілізаційного процесу, відповідно до якої місце людини в тій чи іншій суспільній ієрархії перестає визначатися суто економічними та матеріальними постулатами.

Література:

1. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К.: Либідь, 2006.-312с.
2. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії. Укладачі: В.С. Іфтемичук, В.А. Григорьев, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак. За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемичука.-К.: "Магнолія плюс", 2004.-688с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
4. Жданов Ю. Обобществление производства – объективный закон общественного развития. – Коммунист. – 1978. – №1. – с. 53-54.
5. Історія економічних учень: Підручник / Заред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2004. — 1300 с. — (Класичний університетський підручник).
6. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. - К.: Хагар-Демос, 1993. - Т.1-785с.
7. Марахов В.Г. Структура и развитие производительных сил социалистического общества. М.: Мысль, 1970.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. [В 30-ти томах], Т.23 – Москва. – 1963. – с.498.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. [В 30-ти томах], Т.25. - Ч.1. – Москва. – 1965. – 600с.
10. Прохоренко И.Д. Развитие социалистических производственных отношений. М.: Мысль, 1972.
11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) Шляхом Європейської інтеграції / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Гесць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. -416 с.
12. Чухно А.А. Твори: У 3 томах/ НАН України, Київ. Нац. Ун-т ім.Т.Шевченка, Наук.-дослід. Фін. Ін-т при М-ві фін. України.-К., 2006.-Т.1: Становлення і розвиток ринкової економіки.-2006.-592с., 107-110.